

**ВПРОВАДЖЕННЯ В ПРАКТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ
ВИМОГ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО
КОДЕКСУ УКРАЇНИ У ПРОКУРАТУРАХ
З НАГЛЯДУ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНІВ
У ВОЄННІЙ СФЕРІ**

Юрій Війтєв

*прокурор Центрального регіону України
з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері,
державний радник юстиції 2 класу, заслужений юрист України*

Правоохоронна, правозахисна, судова системи України намагаються реалізувати на практиці новели Кримінального процесуального кодексу України, який набув чинності з 20 листопада минулого року.

Вжиття керівництвом прокуратури Центрального регіону України з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері системних організаційних та практичних заходів дозволило у найкоротші строки належно підготуватися до роботи в умовах набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України.

Ще під час розгляду Верховною Радою України законопроекту Кримінального процесуального кодексу України прокуратурою регіону на семінарських заняттях за участі співробітників піднаглядних правоохоронних органів (військової контррозвідки, Військової служби правопорядку) обговорювалися питання реформування кримінального судочинства.

Особливо поглибилася робота щодо упровадження КПК України в практичну діяльність після його прийняття законодавчим органом.

Відразу було створено робочу групу, за результатами роботи якої вжито додаткових заходів щодо підвищення кваліфікації працівників через самостійне навчання, участь у проведенні семінарів, у тому числі куцзових на базі Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».

Працівниками апарату здійснено виїзди до підпорядкованих прокуратур з метою перевірки знання вимог КПК України та Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі — Реєстр), затвердженого наказом Генерального прокурора України № 69 від 17.08.2012, які засвідчили готовність прокурорсько — слідчих працівників регіону забезпечити ефективне виконання покладених на органи прокуратури завдань у нових умовах.

Усвідомлення важливості цілей, що ставилися при проведенні реформування кримінального процесуального законодавства, дало змогу закласти якісний правовий фундамент для подальших практичних дій та неухильного виконання положень нового Кодексу.

Виконана робота сприяла правильному застосуванню вимог КПК України і ефективному здійсненню прокурорського нагляду у кримінальному провадженні.

З початку введення в дію програмного комплексу обґрунтованість внесення відомостей до Реєстру перебуває під постійним контролем керівництва прокуратури регіону. До Реєстру вносяться виключно ті заяви і повідомлення, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, як це передбачено ч. 1 ст. 214 КПК України. При цьому, виходили з того, що про наявність кримінального правопорушення повинна вирішувати не особа, яка подала заяву, а професійний слідчий та прокурор.

Як наслідок, це позитивно відобразилося на відносно незначній кількості закритих органами прокуратури Центрального регіону України з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері кримінальних проваджень за 5 місяців 2013 року, питома вага яких склала 49%, а закритих за відсутністю події кримінального правопорушення — 24%. У кримінальних провадженнях, у тому числі актуальних, до суду направлено 52 обвинувальних акти.

Зокрема, стосовно командира однієї з військових частин полковника Н., заступника начальника фінансово-економічного відділення цієї ж частини старшого лейтенанта Д. та працівника Збройних Сил України Ч., які в період з квітня 2010 року по листопад 2011 року заволоділи коштами, які підлягали виплаті військовослужбовцям в якості перерахунку надбавки за безперервну службу в Збройних Силах України, на загальну суму понад 7 млн. грн.

Направлено до суду з обвинувальним актом кримінальні провадження стосовно директорів двох державних підприємств Міністерства оборони України П. та Г., які вимагали та отримали від підприємця хабар у сумі 32 тис. грн за надання згоди на подальше укладення договору щодо використання нерухомого майна одного із зазначених підприємств.

Для отримання відомостей про злочини та осіб, які їх вчинили, слідчими під час досудового розслідування все ширше використовуються можливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Протягом поточного року у кримінальних провадженнях, розслідуваних органами прокуратури регіону, до суду внесено 81 клопотань про проведення таких дій, з них 22 — щодо аудіо-, відеоконтролю особи, 43 — зняття інформації з транспортних комунікаційних мереж, 11 — спостереження за особою. Судом відмовлено у прийнятті до розгляду 5 клопотань щодо зняття інформації з транспортних комунікаційних мереж. Зокрема, у кримінальному провадженні за фактом викрадення та привласнення військовими службовими особами однієї з військових частин пального на суму понад 777 тис. грн. (ч. 2 ст. 410 КК України) судом відмовлено з мотивуванням, що слідчим не надано відповіді представника оператора мобільного зв'язку про належність цього телефону конкретній особі. Водночас, вказані відомості містилися в протоколі

допиту та офіційній відповіді військової частини щодо приналежності телефону конкретному військовослужбовцю. Проте законодавством не визначено, які саме дані необхідно надавати суду, а тому його рішення є сумнівним.

Окрім того, до суду направлено 147 клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження у виді тимчасового доступу до речей і документів, арешту майна, а також 50 клопотань про проведення обшуку, з яких 90% задоволено.

Зокрема, вчасне проведення зазначених заходів сприяло відшукуванню майна у кримінальному провадженні за фактом викрадення з танків приладів нічного бачення різних модифікацій у кількості 46 одиниць загальною вартістю майже 1,8 млн. грн., вдалося відшукати та вилучити 36 одиниць цих приладів (найдорожчої модифікації), вартість яких становить 98,4% від вартості викраденого майна.

Прокуратурою регіону проведена відповідна робота щодо самостійного виявлення кримінальних правопорушень.

За результатами наглядової роботи у 2013 р. до Реєстру внесено 102 кримінальних провадження, серед яких 20 — зі збитками у декілька мільйонів гривень.

Зокрема, щодо викрадення військовими службовими особами однієї з військових частин пально-мастильних матеріалів (паливо для реактивних двигунів) у кількості 335,5 тон, чим заподіяно державі збитків на суму понад 5,2 млн грн.

Також внесено до Реєстру кримінальне провадження щодо директора одного з концернів Міністерства оборони України, який в порушення діючого порядку, зловживаючи службовим становищем, надав керівникам підпорядкованих підприємств довіреності на реалізацію об'єктів нерухомості. Внаслідок цього шляхом продажу відчужено 46 об'єктів нерухомого майна на загальну суму понад 28 млн. грн.

Широко застосовується практика ведення кримінальних проваджень на підставі угод.

За п'ять місяців 2013 року закінчено 21 кримінальне провадження, які направлені до суду для затвердження угод (18 — про визнання винуватості та 3 — про примирення), що складає 40% від направлених до суду проваджень з обвинувальними актами.

Безумовне виконання вимог ст. 469 КПК України щодо інформування підозрюваного та потерпілого про їх право на примирення, ініціювання укладання угод дає змогу ефективно розслідувати кримінальні правопорушення, відшкодувати завдані кримінальними правопорушеннями збитки та підвищувати оперативність слідства, розвантажуючи слідчого та зосереджуючи його увагу на розслідуванні інших, більш актуальних та складних кримінальних проваджень.

Водночас, протягом поточного року мали місце 2 випадки відмови судами у затвердженні угод про визнання винуватості.

Так, у березні 2013 р. Глухівським міськрайонним судом Сумської області відмовлено у затвердженні угоди про визнання винуватості у кримі-

нальному провадженні за обвинуваченням військовослужбовця Сумського прикордонного загону С. у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 419 КК України, що виразилося у безпідставному пропуску особи через кордон при забороні суду на його перетин. Відповідно до угоди сторони погоджувались на призначення покарання у виді службового обмеження для військовослужбовців строком на 2 роки з відрахуванням із суми грошового забезпечення засудженого в дохід держави у розмірі 15%.

Водночас, в ухваленому рішенні суд вказав, що прокурором не зазначено сукупність яких пом'якшуючих обставин дозволяє застосувати вимоги ст. 69 КК України та призначити більш м'яке покарання, при наявності цих обставин в самій угоді (з'явлення із зізнанням, щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину, особа підсудного, а саме вчинення злочину вперше, позитивна характеристика тощо). Крім того, суд зазначив, що прокурором під час укладення угоди не враховано вимоги, необхідні до укладення угоди про примирення, хоча угода укладена прокурором про визнання винуватості. Також суд вказав, що в діях обвинуваченого не вбачається ознак складу злочину та, на думку суду, не встановлено в чому полягають тяжкі наслідки.

Слід зауважити, що зміст таких судових рішень є суперечливим, має ознаки суб'єктивного ставлення до тяжкості злочину, проведення оцінки доказів у кримінальному провадженні, тобто свідчить про перевірку судом фактичних обставин вчиненого правопорушення.

Проте, наведений у ч. 7 ст. 474 КПК України перелік підстав для відмови судом у затвердженні угоди є вичерпним і ніякого тлумачення з боку суду не потребує, оскільки у ході розгляду угод суд лише перевіряє їх на відповідність формальним вимогам, встановленим ст. 472 КПК України щодо її змісту.

Наведене свідчить про наявність підстав для оскарження судових рішень про відмову в затвердженні угод до судів вищих інстанцій, але подання прокурором апеляційної чи касаційної скарги на зазначені незаконні дії суддів Кримінальним процесуальним кодексом України не передбачено. Згідно з п. 6 листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 223-1679/0/4-12 від 15.11.2012 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» ухвала про відмову в затвердженні угоди про примирення чи визнання винуватості оскарженню не підлягає.

Хоча згідно зі ст. 55 Конституції України кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

У зв'язку з цим, було б доцільно до ч. 1 ст. 392 КПК України до переліку судових рішень, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку, додати і ухвали про відмову в затвердженні угоди.

Виявлені й інші проблемні питання практичного застосування норм Кримінального процесуального кодексу України.

Так, згідно з ч. 2 ст. 36 КПК України прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений у

необхідних випадках особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному цим Кодексом.

При цьому законодавець не визначив коло таких слідчих та процесуальних дій. Водночас, зі змісту положень КПК України прокурор як процесуальний керівник має право проводити слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, повідомляти про підозру, зупиняти та відновлювати досудове розслідування, оголошувати розшук підозрюваного, закінчувати досудове розслідування, складати обвинувальний акт, подавати клопотання щодо забезпечення кримінального провадження, про продовження строків досудового розслідування, і виключно прокурор укладає угоди та закінчує кримінальні провадження, в яких особам повідомлено про підозру.

Законодавством не визначено необхідні випадки. На практиці виникає питання хто буде проводити досудове розслідування від початку до кінця у тому випадку, коли слідчий захворів на тривалий час, знаходиться у відпустці або взагалі посада слідчого є вакантною.

Таким чином можна прийти до висновку, що прокурор, як процесуальний керівник, має право проводити досудове розслідування в повному обсязі.

Цікавим є також питання щодо ролі першої особи міськрайпрокуратури, який відповідно до ст. 39 КПК України є керівником органу досудового розслідування, чи він може особисто проводити слідство у кримінальних провадженнях. Вважається за можливе.

По-перше, КПК України, за виключенням п. 1 перехідних положень, здійснення слідства слідчими прокуратури не передбачено. Як наслідок у ст. 3 цього Кодексу відсутні терміни слідчий прокуратури та керівник органу досудового слідства прокуратури.

Фактично на місцях, керівником органу досудового розслідування прокуратур з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері (на правах міських) є керівник відповідної прокуратури, який користується повноваженнями, визначеними ст. 39 КПК України, зокрема визначає слідчого (слідчих), ознайомлюється з матеріалами кримінального провадження, вживає заходів до усунення порушень вимог законодавства тощо.

По-друге, відповідно до змісту сформованих витягів з Єдиного реєстру досудових розслідувань, саме керівник прокуратури зазначений як керівник органу досудового розслідування.

По-третє, згідно з п. 6 ч. 1 ст. 39 КПК України керівник органу досудового розслідування, тобто і керівник прокуратури, уповноважений самостійно здійснювати досудове розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого.

Окрім цього, слід зазначити, що у деяких прокуратурах з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері (на правах міських) у штаті передбачена лише одна посада слідчого, а тому використання процесуальним керівником повноважень, передбачених п. 8 ч. 2 ст. 36 Кримінального процесуального кодексу України, щодо ініціювання питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого, не представляється можливим.

Також необхідно зауважити, що відповідно до вимог п. 4.2 Положення про порядок стажування в органах прокуратури України (далі Положення), затвердженого наказом Генерального прокурора України № 80 від 30.12.2009, лише в окремих випадках, за умови виявлення належної теоретичної підготовленості, достатніх практичних навичок, високої відповідальності, дисциплінованості та організованості за дорученням прокурора стажисти на посадах слідчих можуть самостійно проводити досудове слідство.

В підпорядкованих прокуратурах з наглядом за додержанням законів у воєнній сфері (на правах міських) стажисти самостійно досудове розслідування у кримінальних провадженнях не проводять. У тому разі, коли стажист на вакантній посаді слідчого прокуратури проводив досудове розслідування суд може прийти до висновку, що воно проведено неуповноваженою особою. Виникає питання хто ж буде в міськрайпрокуратурах проводити досудове розслідування і в тому випадку, коли в прокуратурі на посаду слідчого призначено стажиста.

У зв'язку з цим не в повній мірі відповідає положенням КПК України робота Єдиного реєстру досудових розслідувань, оскільки по кожному кримінальному провадженню, де досудове розслідування буде здійснюватися процесуальним керівником або керівником органу досудового розслідування у зв'язку із відсутністю слідчого, в графі «стан провадження» Реєстр вказує на необхідність призначення слідчого.

Потребують удосконалення вимоги Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні (далі — Інструкція), затвердженої спільним наказом від 16.11.2012 №114/1042/516/1199/936/1687/5, щодо надання грифу секретності окремим поданим до суду документам.

Так, у ході здійснення контролю за вчиненням злочину у більшості випадків виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи, яке здійснюється на підставі рішення слідчого судді. При внесенні слідчим, прокурором до апеляційного суду клопотання про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій вказаному клопотанню присвоюється відповідний гриф секретності. Аналогічний гриф також присвоюється ухвалі суду про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій та дорученню оперативному підрозділу на їх проведення.

Однак, у ході викриття хабарника, з метою належної реалізації негласних слідчих (розшукових) дій, постає необхідність в отриманні дозволу суду на проведення обшуку з метою відшукання предмету хабаря. Водночас при отриманні в суді дозволів на проведення обшуку жодному із поданих до суду документів, як і рішення суду, не присвоюється відповідний гриф секретності. Хоча відомості, зазначені в клопотанні на проведення обшуку, поданому до суду першої інстанції, та в клопотанні про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, поданому до апеляційного суду, є ідентичними, та в них, зазвичай, повністю розкриваються всі обставини кримінального правопорушення, а також прізвища всіх учасників.

Указані обставини можуть сприяти розголошенню обставин кримінального провадження та нанівець зведуть можливості застосування негласних слідчих (розшукових) дій.

Крім того, слід зазначити, що Інструкція залишила неурегульованим питання розсекречування ухвал суду про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Залишення грифу секретності зазначеної ухвали суду не дає можливості долучити її до матеріалів кримінального провадження, і як наслідок, ознайомити з нею учасників процесу.

Новим Кодексом значно ускладнена процедура вилучення органом досудового розслідування документів.

Так, на практиці процедура отримання дозволу суду на тимчасовий доступ до речей, документів та можливість їх вилучення іноді займає 2-3 дні. При цьому суди з даного питання займають неоднозначну позицію, іноді вимагають від органу досудового розслідування описання речей та документів, до яких необхідно отримати доступ.

Зокрема, Харківська прокуратура з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері зіткнулась із випадком відмови суду в задоволенні клопотання про надання доступу до речей і документів лише з підстав не зазначення слідчим реквізитів (інвентарний номер, вхідний, вихідний номер документу, кількість аркушів, тощо) документу, до якого слідчий доступу ще не мав, хоча слідчим шляхом вже встановив факт його існування.

Загалом позитивно оцінюючи практичні напрацювання за Кримінальним процесуальним кодексом України, хотілось би відзначити, що в цілому вдалося від констатації необхідності змін кримінального процесуального законодавства прийти до якісно нового Кодексу, що переконливо свідчить про прагнення України розвиватися як європейською правовою державою, зміцнювати верховенство права та всебічно утверджувати права і свободи громадян.

Кримінальний процесуальний кодекс України підвищив значущість і відповідальність працівників прокуратури, розширив координуючу роль прокурора в питаннях забезпечення законності та протидії злочинності.

Втілення нового кримінального процесуального законодавства повинно привести не тільки до ґрунтовних змін в українській правовій системі. Усебічний, всеохоплюючий процес модернізації стосунків між громадянином і державою стане подальшим кроком у забезпеченні як прав людини, так і інтересів держави.